Афанасієвський В.І., Семенюк С.К.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗМНОЖЕННЯ ВОВКА (CANIS LUPUS) В УМОВАХ ГОЛОПРИСТАНСЬКОГО РАЙОНУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Постановка проблеми. За останні роки відбулися певні зміни в структурі ареалу вовка [2] та у його поведінці, що дозволило виду заселити досить урбанізовані території нашої країни, а також пристосуватись до мешкання в умовах інтенсивної господарської діяльності людини та домінування агроценозів. Незважаючи на значну увагу до цього питання у світі, в Україні процеси, що дозволили виду процвітати в антропогенному ландшафті, практично не вивчалися. У нас основну увагу приділяли лише дослідженню негативного впливу хижака на мисливських та свійських тварин, а також обмеженню його чисельності [5,10]. Тож, аналіз еколого-етологічних особливостей територіальних угруповань вовка України в сучасних умовах є цілком доречним та актуальним.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Вовк відрізняється великою екологічною пластичністю. Він живе в найрізноманітніших ландшафтах, віддаючи перевагу відкритому степу, напівпустелі, тундрі, лісостепу, і за можливості уникаючи суцільних лісових масивів. Причиною того є достаток корму, насамперед наявність диких та свійських копитних тварин, а також умови полювання на них, особливо взимку, коли на розподіл та чисельність хижака рішучій вплив завдає висота снігового покриву [4].

Гін у вовків буває взимку, в різних районах ареалу – з грудня до березня. У старих вовків гін звичайно протікає в досить мирній обстановці, якщо їхня пара збереглася або якщо не з'явився інший, самець-одинак. Коло молодих та самотніх старих вовчиць може збиратись група самців. Між ними часто виникають жорстокі бійки за право стати партнером самки, часто із смертельним результатом для найслабкіших.

Лігвом вовкам звичайно слугують ті або інші природні притулки – під вивернутим корінням дерев, серед бурелому, в нішах, на схилах яруг та балок, у скельних розщелинах і т. ін. [3].

Іноді вовки пристосовують для себе нори борсуків, лисиць та шакалів шляхом їх розширення та поглиблення, рідше – риють норисамі. Своє лігво вовки влаштовують звичайно в глухих, важко досяжних місцях, обов'язково неподалік від водойм, ретельно його маскуючи; при підході до лігва вони вдаються до різноманітних мір безпеки, щоб не видати місцезнаходження потомства. Але, на відміну від цього, відомий цілий ряд випадків, коли вовчат знаходили в цілком несподіваних місцях: в старих скиртах соломи, штабелях дров, складах снігозахисних щитів повз дорогою, і навіть в хлібному полі за кількасот метрів від села [6].

У різні роки на території степової зони мисливці виявили 244 виводка вовка, в яких було 1317 цуценят [1]. Його середній розмір склав 5.4, найменший – 2, найбільший – 12 цуценят. При цьому регіональні відмінності були суттєвими. Найменше дитинчат в одному лігві виявлено на території Одеської (5.0 ± 0,16), найбільше – у Луганській (6,5 ± 0,37) областях. Можливо, це пов'язано з тим. що в першому випадку розмноження вивчалося при інтенсивному мисливському тиску на популяції вовка, коли широко практикувалося і навіть заохочувалося знищення вовченят в лігвищах. У другому випадку інформація збиралася при вельми щадному вилученні переважно дорослих звірів, що сприяло кращому виживанню цуценят [1].

Багато вовко-собачих гібридів з'явилося в степовій зоні України в період інтенсивного розселення вовка в 90-роки XX ст., яке стало наслідком зниження мисливського преса на його популяції. Цьому також сприяла характерна для українського народу жалість по відношенню до цуценят дворових собак або до старих тварин, яких недбайливі господарі завозили і продовжують завозити у віддалені від свого постійного проживання місця. В результаті цього спочатку формуються зграї здичавілих собак, а після, у міру заселення території вовками – стійкі гібридні популяції [1]. Наприклад, у 2005 р на території Запорізької області було видобуто 114 звірів, що мають вовчий вигляд. Серед них більшість була здичавілими собаками, волосся яких не мали зонарного забарвлення, дещо менше – гібридів і зовсім мало – чистокровних вовків. Через кілька років

ситуація докорінно змінилася: здичавілі собаки і вовко-собачі гібриди в природі стали зустрічатися рідко, а більшість досліджених в 2007-2009 рр. звірів (п = 48) з Якимівського, Веселівського, Приазовського, Токмацького і Мелітопольського районів були ідентифіковані як вовки [1].

Формування мети і завдань. Мета роботи: – оцінка особливостей екології популяцій вовка в сучасних умовах на території Херсонської області. Завдання – дослідження особливостей розмноження даного виду на території регіону досліджень.

Матеріали дослідження. Нами було знайдено 20 квітня 2014 року у Скадовському районі між селами Хатки та Новоолександрівкою два лігва вовків на відстані 200 м одне від одного. Лігва були побудовані в захаращених лісосмугах. У першому лігві знаходилось 7 вовченят, у другому – вісім. Вовченята були віком декілька тижнів. Очевидно цей рік був сприятливий для виживання вовків, якщо звірі не цуралися будувати свої лігва так близько одне від одного.

Під час полювання на фазана 29 жовтня 2017 року неподалік від Новоолександрівки у лісосмузі нами було знайдено ще одне лігво, де весною вовчиця виводила своє потомство.

Характерно, що вовки ніколи не полюють поблизу свого лігва, а лише на відстані 7-10 кілометрів – що, звичайно, також сприяє безпеці виводку. Після того, як вовчата достатньо підростуть, щоб слідувати за батьками, вовки припиняють користуватись постійним лігвом, а зупиняються на відпочинок щоразу в іншому, але завжди надійному, місці.

Вагітність у вовків продовжується від 65 до 75 діб. Зазвичай в родинівовків5-6цуценят.Відзначено випадки, коли їх народжується дуже багато –10-13 і навіть до 17.Але такі випадки рідкісні і половина виводка в численних сім'ях не виживає.

Вовченята народжуються сліпими,безпомічними. Фахівці виділяють 5етапів у розвитку цуценят:1) неонатальний період – від народження до відкривання очей; 2)перехідний період від відкриття очей доперших реакцій на

звук;3) період соціалізації –вихід щенят з гнізда і перехід на м'ясну їжу; 4) період юності – перші далекі екскурсі підрослих цуценят,початок освоєння ними території; 5) період статевої зрілості.

Вовченят неонотального періоду нами було виявлено у двох лігвах 20.04.2014 року у Скадовському районі. В одному лігві було семеро цуценят, у другому – 8. Як згадувалося вище, відстань між лігвами становила 200 м.

Очі у вовченят відкриваються на 9-12-й день. Наприкінці другого тижня вони зазвичай починають реагувати на звуки, а через три тижні вперше з'являються з гнізда і приблизно в цей же час починають пробувати м'ясо.

У неонатальний період вовченята зовсім безпорадні. Мати допомагає їм здійснювати туалет,вилизуючи під хвостом. Цуценята не здатні піднятися в цей час наноги і переміщатися повзаючи. Постійно знаходяться в тілесному контакті з матір'ю або один з одним. Велику частину часу цуценята сплять [8].

Різкі зміни в їхній поведінці наступають на початку третього тижня. До цього часу вони вже бачатьі чують, стають на ноги і починають ходити, намагаючись навіть грати один з одним, б'ючи один іншого лапами і прикушуючи. До активних ігор вовченята переходять у віці трохи менше місяця, коли вони стрибають вперед і назад, припадають на передні лапи і прикушують один одного за морду.

Вовчиця хоча й турботлива мати, але не проявляє агресивності по відношенню до людей, що близько знаходяться біля її дітей. Відомі випадки, коли мисливці забирали з лігва весь виводок, складали безпорадних цуценят в мішок і забирали, а вовчиця в цей час неспокійно спостерігала віддалік і потім кілька кілометрів супроводжувала мисливців до села,не роблячи спроб напасти.

У перші дні вовчиця постійно знаходиться з цуценятами. Її годує вовк. Віну шлунку приносить їжу і відригує її самиці. Поступово вовчиця залишає цуценят одних, часто і надовго відлучаючись в пошуках корму. Зазвичай коли самка залишає лігво, вовченята залишаються одні, збираючись докупи, щоб зігрітися. Вовк рідко знаходиться з ними в лігві. Але якщо цуценята підповзають до батька,він невідганяє їх, зігріваючи теплом свого тіла [10].

Лігва вовки влаштовують у прихованих, добре захищених місцях. Ними можуть бути навіси в скелях,глибокі тріщини, ніші, промоїни в ярах, валежіни. Частопідлігвавовкивикористовуютьнориінших тварин:лисиць, песців, борсуків, бабаків. Чужіноривовкирозширюють ідуже рідкориютьвласні,вибираючи для цьогом'який,звичайнопіщаний грунт.Лігва, а такожсімейніднювання, на яких вовченятапроводятьперші місяці життя, відповідають двом вимогам: наявність укриттівз щільноїрослинності абомікрорельєфуі одночаснохороший оглядмісцевості,що дозволяєвиявити небезпеку.

До лігвавовківважко підійтинепоміченим.Якправило, тварини виявляютьлюдину івстигаютьсховатисяраніше, ніж людинавиявляє їх. Підростаючівовченятаможуть гратисянаабсолютновідкритомумісці, що добре проглядається, але до такогоігрового майданчикуобов'язковопримикаютьабогустізарості,абонагромадження каменіві лабіринтиходіввскелях,ярах.У цихукриттяхвовченята, та й дорослівовкимиттєво"розчиняються", нічим не видаючисвоєї присутності [7].

Таким чином, висока чисельність поголів’я вовків в Україні передусім свідчить про низьку ефективність заходів зниження щільності населення цього хижака. Підвищення їх ефективності можливе у трьох напрямах: шляхом фахового (тобто спеціального) використання в боротьбі з хижаками традиційних методів полювання; через удосконалення системи матеріального стимулювання мисливців, які успішно полюють на вовків; шляхом об’єднання зусиль усіх користувачів мисливських угідь у протистоянні хижакам.

Література

1. Волох А.М. Охотничьи звери Степной Украины: Монография. / А.М. Волох. / Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2014. – 412 с.
2. Волох А.М. Великі ссавці Південної України в ХХ ст. (динаміка ареалів, чисельності, охорона та управління) / А.М. Волох. / Автореф. дис. ... д-ра біол. наук. – К., 2004. – 35 с.
3. Воронецький Н.Н. Суточная активность и питание волка в Полесском государственном радиационно-экологическом заповеднике / Н.Н.

Воронецький, В.Ф. Дунин, В.С. Пискунов, К.М. Кириенко. / Биол. Ритмы: Матер. Международ. науч.-практ. конф., Беловежская пуща.–26-28 апр., 1999.– Брест. 1999.– С. 65-66.

4. Исаев А.П. Обыкновенный серый волк / А.П. Исаев. / Охотник и рыболов Украины. – Киев. 1986. –С. 138-142.
5. Колюшев И.И. Волк Украинских Карпат, его вред и истребление / И.И. Колюшев. / Доклады и сообщения Ужгор. гос. ун-та. (Сер. биол.). – 1958. – Том 21. – С. 56-59.
6. Никольский А.А. Звуковая реакция волчицы, уводящей щенков от опасности / А.А. Никольский, К.Х. Фроммольт, В.Н. Бологоз. / Бюллетень МОИП (Отделение биологии). – 1986. – № 1. – С. 53-55.
7. Павлов М.П. Волк / М.П. Павлов. /М.: Лес. пром., 1982. – 208 с.
8. Сержанин И.Н. Млекопитающие Белоруссии / И.Н. Сержанин. / Минск: Изд-во АН БССР, 1961. –318 с.
9. Шейгас І.М. НПП «Нижньодніпровський» в системі моніторингових наукових досліджень регіону / І.М. Шейгас, С.К. Семенюк. – Наукові читання присвячені дню науки. Херсонська гідробіологічна станція, випуск 10. – Херсон. –2017. – С. 13-17.
10. Шквиря М.Г. Онтогенез поведінки вовка (*Canis lupus*) / М.Г. Шквиря. / Вісник Львівського ун-ту. – 2004. – Серія біологічна. – Вип. 38. – С. 129 – 132.